

ЗБОРНИК РАДОВА

ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА...

Бања Лука, 2012. Године

Европски дефендологија центар за научна, политичка,
економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања

-ЗБОРНИК РАДОВА-

Са међународног научног скупа на тему „Политичка култура,
дијалог, толеранција и демократија у Републици Српској и Босни и
Херцеговини – стање, путеви и перспективе за локалне изборе 2012.
године“ одржаног 10-11. јула 2012.

Бања Лука, 2012. Године

Издавач

Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука

За издавача

проф. др Душко Вејновић

Главни и одговорни уредник

проф. др Душко Вејновић, редовни професор Универзитета у Бањој Луци

Почасни одбор

проф. др Станко Станић, ректор Универзитета у Бањој Луци (предсједник), проф. др сц. Емил Влајки, потпредсједник Републике Српске, проф. др Јасмин Комић, министар науке и технологије, Предраг Лазаревић, професор, сенатор Републике Српске, Петар Ђокић, министар, Министарство рада и борачко-инвалидске заштите, мр Винко Богдан, помоћник министра науке и технологије, академик Драгољуб Мирјанић, Академија наука и умјетности Републике Српске, академик Драго Бранковић, декан Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, проф. др Витомир Поповић, декан Правног факултета, Универзитета у Бањој Луци, проф. др Ненад Кеџмановић, декан Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Зоран Говедар, декан Шумарског факултета Универзитета у Бањој Луци, проф. др Слободан Антонић, Филозофски факултет Београд, проф. др Рајко Куљић, Филозофски факултет Пале, проф. др Љубиша Митровић, Филозофски факултет Ниш, доц. др Слободан Симовић, др Ненад Новаковић, Народно позориште Републике Српске, Факултет физичког васпитања и спорта Бања Лука, проф. др Петар Павловић, Факултет физичког васпитања и спорта Бања Лука, проф. др Сњежана Бијелић, Факултет физичког васпитања и спорта Бања Лука, мр Родољуб Петковић, Фудбалски савез Републике Српске, др Дилип Дас, Међународни симпозијум руководиоца у полицији (САД), проф. др Лоренс Арманд Френч, Универзитет западни Нови Мексико (САД), мр Славко Милић, предсједник Дефендологија центра Црне Горе.

Програмски и уређивачки одбор

проф. др Душко Вејновић, професор Универзитета у Бањој Луци, предсједник Европског дефендологија центра, проф. др Симо Јокановић, проректор Универзитета у Бањој Луци, проф. др Ненад Сузић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Остоја Ђукић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Миодраг Симовић, предсједник Уставног суда БиХ, проф. др Миле Дмичић, Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Невен Брандт, експерт у Влади Републике Словеније, Љубљана, Мр Дарко Матијашевић, Београд, проф. др Васо Бојанић, Пољопривредни факултет Универзитета у Бањој Луци, др Миле Шикман, Министарство унутрашњих послова Републике Српске - Управа за полицијско образовање, проф. др Брацо Ковачевић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Лазо Ристић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, доц. др Татјана Дуроњић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Драган Коковић, Филозофски факултет Нови Сад, мр Владимир Карајица, Агенција за државну управу Републике Српске, др Недељко Дебељак, Европски дефендологија центар, др Остоја Барашин, Европски дефендологија центар, проф. др Боро Трамошљанин, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, мр Горан Амићић, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, мр Велибор Лалић, Европски дефендологија центар, проф. др Миодраг Ромић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Жарко Ристић, Београд, проф. др Милан Гужвица, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, проф. др Миле Ракић, Београд, проф. др Владимир Стојановић, Београд др Драган Радишић, Оружане снаге БиХ, мр Предраг Обреновић, Европски дефендологија центар, др Марија Кнежевић, Ранко Прерадовић, књижевник.

Рецензентски одбор

проф. др Ђуро Шушњић (Београд - Србија), проф. др Миле Дмичић, проф. др Леви Крефт (Љубљана - Словенија), проф. др Миле Ракић (Београд - Србија), др Драган Радишић (Сарајево), проф. др Victor Nemuann, (Румунија), проф. др Синиша Таталовић (Загреб – Хрватска), проф. др David Last (Канада), мр Владимир Карајица, др Остоја Барашин, др Недељко Дебељак, др Слободан Симић, др Бошко Ђукић, проф. др Неџад Башић, проф. др Аги Hello (Финска), проф. др Dennis J.D. Sandole (САД), проф. др Дане Субашић (Београд - Србија), доц. др Зоран Ђурђевић (Београд - Србија), доц. др Ненад Радовић (Београд - Србија), проф. др Љубиша Митровић (Ниш - Србија), проф. др Зоран Милошевић (Београд - Србија), мр Славко Милић (Никшић - Црна Гора), мр Харис Пешто, проф. др Владимир Стојановић (Београд - Србија), проф. др Радослав Гађиноввић (Београд - Србија), доц. др Татјана Дуроњић, доц. др Невзет Велацић, доц. др Слободан Симовић, проф. др Радоја Радић, проф. др. Гордана Илић.

Штампа

„МАРКОС” Бања Лука

За штампарију

Игор Јаковљевић

Уредништво и администрација

Српска улица 63, 78 000 Бања Лука, Република Српска - Босна и Херцеговина

телефон/факс 051/309-470

e-mail: defendo@blic.net; www.defendologija.com; www.defendologija-banjaluka.com

жиро рачун: 562 099 0000236689

Технички уредник

Тин Вејновић, дипл. ецц.

Данијел Јовић

Лектор

Татјана Понорац, професор

Коректор

Тин Вејновић

Превод

Татјана Понорац, професор

Тираж

1000 примјерака

САДРЖАЈ:

проф. др Душко Вејновић ПОЛИТИЧКЕ (НАЦИОНАЛНЕ), КУЛТУРНЕ (ВЈЕРСКЕ) ПОДЈЕЛЕ И ГОВОР МРЖЊЕ СУ ПРЕПОЗНАТЉИВА ОБИЉЕЖЈА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.....	1
проф. др Остоја Ђукић ТОЛЕРАНЦИЈА, ДИЈАЛОГ И КУЛТУРА ИСПОД ЦИВИЛИЗАЦИЈСКОГ НИВОА.....	7
проф. др Зоран Милошевић МЕЂУНАРОДНИ АТЕИСТИЧКИ ПОКРЕТ И (НЕ)МОГУЋНОСТ ДИЈАЛОГА СА РЕЛИГИЈАМА.....	15
доц. др Миодраг Ромић проф. др Боро Трамошљанин ЛИМИТИРАЈУЋИ ЧИНИОЦИ ДИЈАЛОГА И ТОЛЕРАНЦИЈЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ	23
проф. др Жарко Ристић доц. др Кристијан Ристић КРИЗА ГЛОБАЛИЗМА И ТРАНЗИЦИОНА РЕЦЕСИЈА У УСЛОВИМА ПОЛИТИЧКЕ НЕКУЛТУРЕ, НЕТОЛЕРАНЦИЈЕ И НЕДЕМОКРАТИЈЕ	32
доц. др Остоја Барашин ДРУШТВЕНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ИЗГРАДЊЕ ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ У РС И БИХ.....	37
др Драган Радишић УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ НЕДОВОЉНЕ ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ, ДИЈАЛОГА, ТОЛЕРАНЦИЈЕ И ДЕМОКРАТИЈЕ У РС И БиХ УОЧИ ЛОКАЛНИХ ИЗБОРА 2012. ГОДИНЕ.	51
др Миле Ракић ПОЛИТИЧКА ЕЛИТА И ИЗГРАДЊА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	58
др Синиша Марчић РИБА СМРДИ ОД ГЛАВЕ: ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА НЕПОВЈЕРЕЊА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.....	70

доц. др Невенко Врањеш	
Миланка Шопин, дипл. правник	
ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ СА ОСВРТОМ НА ЛОКАЛНЕ ИЗБОРЕ	83
мр Милић Славко	
ЗЛОУБОТРЕБА ПРОТОКОЛАРНИХ ЦЕРЕМОНИЈА У ВРИЈЕМЕ ИЗБОРА	91
Огњен Тадић	
ПОЛИТИЧКИ ЈЕЗИК И КОНФЛИКТИ ОБРАЗАЦА ПОЛИТИЧКИХ КУЛТУРА..	98
мр Горан Максимовић	
КОРЕЛАЦИЈА ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ И БЕЗБЈЕДНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ	107
мр Предраг Обреновић	
ЦИВИЛНО ДРУШТВО И ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА КАО АЛТЕРНАТИВА ГОВОРУ МРЖЊЕ У РС-БиХ	118
мр сци. Нусрет Хамидовић	
ЕНТРОПИЈА ПОЛИТИЧКОГ СИСТЕМА И ИЗБОРНОГ ПРОЦЕСА У ОПШТИНИ САПНА И МОГУЋЕ КОРИСТИ ТАКВОГ СТАЊА ЗА ЛОКАЛНЕ ИЗБОРЕ 2012. ГОДИНЕ	127
Сања Средић	
ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ДЕМОКРАТИЈУ И КУЛТУРА ДИЈАЛОГА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.....	140
мр сци. Ђосиф Идриз, дипл. ецц	
ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА, ДИЈАЛОГ, ТОЛЕРАНЦИЈА И ДЕМОКРАТИЈА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И БиХ - СТАЊЕ, ПУТЕВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ ЗА ЛОКАЛНЕ ИЗБОРЕ 2012. ГОДИНЕ	146
мр Жаклина Комосар	
ГЛАС МЛАДИХ НА ЛОКАЛНИМ ИЗБОРИМА.....	155
Мира Макивић	
ПОЛОЖАЈ ГРАЂАНИНА У ИЗБОРНОМ ПРОЦЕСУ У БиХ.....	159
доц. др Миодраг Ромић	
КУЛТУРА ДИЈАЛОГА И ТОЛЕРАНЦИЈЕ У ПРЕДИЗБОРНОЈ И ИЗБОРНОЈ КАМПАЊИ.....	164

Ратко Сузић	
МЕДИЈИ И ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА	168
Тихомир Милашин	
ВАЖНОСТ ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ, ДИЈАЛОГА, ТОЛЕРАНЦИЈЕ И ДЕМОКРАТИЈЕ У ИЗБОРНИМ И ПРЕДИЗБОРНИМ КАМПАЊАМА.....	179
Проф. др Драган Батаљевић, доц. др Срђан Никезић	
ТОЛЕРАНЦИЈА И ДИЈАЛОГ -НОВИ НАЧИНИ РЕШАВАЊА КОНФЛИКАТА И ДРУШТВЕНИХ СУКОБА.....	182
доц. др Биљана Милошевић	
ПОЛИТИЧКА (НЕ)КУЛТУРА У МЕДИЈИМА КАО ДЕТЕРМИНАНТА ДЕВИЈАНТНОГ ПОНАШАЊА У БиХ.....	196
академик проф. др Слободан Нешковић	
ТОЛЕРАНЦИЈА И ЉУДСКА ПРАВА ИЗ УГЛА ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА.....	201
доц. др Срђан Никезић, проф. др Драган Батаљевић	
ЛИДЕРСТВО И ЛИДЕРСКЕ ФУНКЦИЈЕ: ИНТЕРПЕРСОНАЛНИ ОДНОСИ КРОЗ ДИЈАЛОГ И ТОЛЕРАНЦИЈУ.....	214
др Стојадиновић Миша	
ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА - У СУСРЕТ ДЕМОКРАТИЈИ, ТОЛЕРАНЦИЈИ И ДИЈАЛОГУ.....	236
Проф. др Брацо Ковачевић, Мр Ранка Перих-Ромић	
ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА НАЦИОНАЛИЗМА.....	246
УПУТСТВО АУТОРИМА.....	253

др Стојадиновић Миша
Институт за политичке студије, Београд
e-mail: icemishast@yahoo.com

Милошевић Катарина
Филозофски факултет, Ниш

ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА – У СУСРЕТ ДЕМОКРАТИЈИ, ТОЛЕРАНЦИЈИ И ДИЈАЛОГУ*

Прегледни рад

УДК 316.334:316.77

Абстракт: Аутори у свом раду желе да укажу на комплексност феномена политичке културе као и на значај који она има за развој демократије, политичког дијалога и толеранције у савременом друштву. У том смислу, овај рад је подељен на три дела. Први део рада се бави анализом значаја који политичка култура има за развој демократије. Други део рада је посвећен једној опсежној анализи типологије политичке културе у циљу разумевања мотивација и потреба људи за учествовањем у стварању политичког живота, било да се ради о институционалној или ванинституционалној политичкој партиципацији. И на крају, у трећем делу аутори се баве разматрањем проблема политичке културе на Балкану.
Кључне речи: политичка култура, демократија, дијалог, толеранција, Балкан.

POLITICAL CULTURE – TOWARDS DEMOCRACY, TOLERANCE AND DIALOGUE

Abstract: The authors in the paper highlight the complexity of the phenomenon of political culture and its importance for the development of democracy, political dialogue and tolerance in contemporary society. In that sense, this work is divided into three parts. The first part deals with the analysis of the importance of political culture for the development of democracy. The second part deals with a comprehensive analysis of the political culture typology in order to understand the motivations and needs of people to participate in the creation of political life, whether it is institutional or non-institutional. Finally, in the third part the authors deal with the problem of political culture in the Balkans.

Key words: political culture, democracy, dialogue, tolerance, the Balkans.

* Овај рад настао је као резултат рада на пројекту *Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција*, бр. 179009.

Значај политичке културе за развој демократије

Савремени демократски системи требало би да представљају изразито грађански модел политичког уређења и да буду производ грађанске политичке културе и (пост)индустријског друштва. Питање је колико је савремени свет успео да доживи демократску интеграцију и консолидацију, с обзиром да је, с једне стране, остварио велики степен међусобне повезаности и зависности и крупних промена у области културе, политике, технологије, економије, комуницирања, инфраструктуре и информатике; док је са друге стране, неједнак систем расподеле друштвене моћи на социјалној пирамиди, условио појаву хијерархијски структурираног друштва, подељеног на пребогате господаре света и сиромашна зависна друштва.

Тако грађанска (демократска) култура, која изворно и суштински треба да представља облик мешовите политичке културе коју чини балансирана мешавина културе индивидуализма, културе егалитаризма и културе хијерархије, добија нове наслаге ауторитарности. Те мешавине треба и мора да имају различите интензитете и облике у политичким системима поретка, у којима грађанска политичка култура има способност равнотеже између моћи, политичке власти и њене осетљивости и одговорности према компетентној јавности.

За политичку културу Милан Матић каже да она представља фактор најшире политичке подршке, али и противтежу политичкој власти, из које настаје „друштвено прихватљива“ мера и начин остваривања те власти. Као једно од најпопуларнијих схватања политичке културе може се издвојити схватање да је политичка култура смисао за међусобну толеранцију у процесима политичких расправа.

Габријел Алмонд [Gabriel Almond] одређује политичку културу као мрежу индивидуалних оријентација и ставова припадника једне заједнице према политичком систему. Алмонд сматра да је оријентација базична категорија која претходи заузимању ставова у којима он издваја когнитивне, афективне и вредносне димензије.¹

Роберт Лејн [Robert Lane] сматра да приликом спознаје политичке културе неког друштва или средине сазнајемо мишљења, вредновања и осећања људи о важним политичким питањима као што су на пример: питање слободе, једнакости, демократије, партиципације у власти, рата и мира, могућности рада и зараде. Живојин Ђурић и Драган Суботић истичу да цивилне врлине и грађански идентитет представљају основно језгро принципа грађанства који представља основни израз политичке културе једног друштва.²

Разматрајући политичку културу можемо издвојити два фактора који у великој мери утичу на њен настанак и развој, а то су *политичка традиција* и *политичка социјализација*.³

Политичка традиција не памти само велике политичке и колективне догађаје и процесе у прошлости, и не само велика достигнућа и искуства политичке природе, већ подразумева сва она збивања која посредно или непосредно имају велики значај за заједничку егзистенцију и самосвест и за идентитет појединих народа.⁴ Политичка култура и традиција се веома тешко могу наметати споља, иако ни то није искључено, јер више припадају етици и историји него

¹ Gabriel Abraham Almond, Sidney Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press, 1963.

² Живојин Ђурић, Драган Суботић, *Медији, јавно мњење и политика*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 42.

³ Милан Матић, Милан Подунавац, *Политички систем*, Институт за политичке студије, Београд, 1995, стр. 354-358.

⁴ исто, стр. 354.

политици. То доводи до тога да се оне политичке форме које не одговарају традицији једног народа веома тешко „примају“, тако да уколико желимо да мењамо политички систем неке земље политичка традиција представља нешто што свакако морамо узети у обзир. Треба напоменути и то да је политичка традиција неког друштва у великој мери обојена конфликтима који преовладавају у том друштву. Традицију су у неким друштвима обележили унутрашњи сукоби, док у другим друштвима преовладавају спољашњи сукоби. За друштва чија је традиција обележена унутрашњим сукобима Милан Матић каже да представљају друштва у којима ће доћи до бржег демократског сазревања политичких култура, јачања индивидуалне слободе и аутономије које су веома битне за демократију. За разлику од њих у заједницама које су се бориле против спољашњих притисака постоји принуда унутрашњег уједињавања и одбране, упркос унутрашњим социјалним разликама, што је, додуше јачало интеграцију, али је укидало и смањивало личну слободу и независност. Наравно, према политичкој традицији треба имати уважавања, али и критички однос уколико желимо да створимо повољне услове за развој партиципативне политичке културе.

Када се ради о политичкој социјализацији морамо разликовати спонтане и несвесне процесе социјализације од оних који су усмерени, програмирани и рационализовани.⁵ Политичка социјализација свакако представља предмет проучавања многобројних аутора: Фројда [Sigmund Freud], Фрома [Erich Fromm], Адорна [Theodor W. Adorno]... Овде ћемо поменути и Лисјена Паја [Lucian Pye] који је у средиште својих проучавања ставља начин прихватања политичке културе од стране појединаца, као важног елемента изградње његовог идентитета.⁶ Он се бави проучавањем улоге појединих друштвених и политичких институција и њихову прилагођеност животним потребама.

Тамо где немамо политичку културу јавља се политичка некултура. Политичка некултура представља једну од главних препрека за формирање грађанског идентитета, а самим тим и за остваривања демократије уопште. На Балкану постоји, како то Ђуро Шушњић лепо каже, опасна навика која се одражава у начину на који мислимо према којој постоји само *за* и *против*. Они који нису за нас, тј. они који се не слажу са нама, са нашим ставовима и убеђењима су против нас. Ово је тотално погрешан начин размишљања. Њему недостаје оно између. Друштвена ситуација је много сложенија од просте поделе на *за* и *против*, и док се то не схвати, увек ћемо имати спорове и сукобе. Макс Вебер [Max Weber] истиче три кључне особине које би требало да имају политичари: *страст, одговорност и мера*. Без тога не може постојати права политичка култура која ће водити ка једном демократском режиму. Оно што се најчешће дешава је да у политичким односима преовладава страст док одговорност и мера изостају.⁷ То може довести до развоја политичког насиља чији су појавни облици: претња силом, принуда, притисак, психофизичко злостављање, политичко убиство, атентат, насилни протести, побуне, нереди, немири, тероризам, репресија, терор, устанак, грађански рат и рат агресија.⁸ Оно на чему посебно морамо радити приликом развоја политичке културе јесте развој дијалога и толеранције. Када се ради о политичком дијалогу и толеранцији, уважавање и прихватање права на различитост је нужно. Ђуро Шушњић, бавећи се дијалогом, каже да је дијалог

⁵ исто, стр. 355.

⁶ Lucian W. Pye, Sidney Verba, *Political Culture and Political Development*, Princeton University Press, 1965.

⁷ Ђуро Шушњић, „Препреке на путу разумевања, поверења и помирења“, *21 Прича о демократији*, група аутора, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005, стр. 10.

⁸ Радослав Гаћиновић, „Појмовно одређење – дефинисање насиља“, *Српска политичка мисао*, стр. 147-164, Институт за политичке студије, Београд, 4/2008, стр. 160-161.

разговор двојице или више слободних људи, који хоће да размене ставове о за њих важном питању, на које дају различите одговоре, како би, у равноправним условима, дошли до одговора којим би обојица, или сви били задовољни.⁹ Када се ради о толеранцији сам појам води порекло из латинског језика од именице *tolerantia*, која изворно значи попустљивост, трпеливост и глагола *tolerare* који значи подносити, сносити, трпети, допуштати. Уколико под толеранцијом подразумевамо њено првобитно, етимолошко значење, може се видети да се она схвата као нешто непожељно и ово значење се током историје веома често јављало. Друштвени напредак је довео до тога да се негативно значење речи толеранција преобрази у своју супротност. Толеранција постаје саставни део развоја човечанства, тако да бирати толеранцију нужно значи бирати и човечанство. То у оквиру људске свести значи усвојити следеће постулате: „ако сам ја израз идеје човечности, онда је и свако други за мене то исто; као израз идеје, ја сам могућност њеног развоја, а не она сама по себи; пошто сви јесмо отелотворење човечности, а сам за себе нико то није до краја, онда ми ни читава истина саме није доступна; пошто знам да сам сам одраз, могућност и отелотворење човечности, међу другим одразима, могућностима и отелотворењима, ја не могу друге посматрати другачије него што посматрам себе.“¹⁰

Сама по себи, политичка култура представља превладавајући начин размишљања о политици и стил политичког понашања грађана у неком друштву као и скуп вредности, уверења и ставове које грађани имају о политичким објектима и субјектима¹¹ и политичким процесима у свом друштву. Од политичке културе друштва зависи степен културе друштва и начин партиципирања грађана у политици, јер политичка култура утиче на односе између власти и грађанства. Стога, можемо закључити да политичка култура представља културну и политичку оријентацију грађана једне нације према политици, перцепцији политичког легитимитета и традицији политичке праксе. Она је резултат заједничке политичке историје и животног искуства сваког појединог грађанина - члана тог друштва. Историјско насеђе у себи уједињује укупни историјски развој друштва, политичке, економске и социјалне одреднице тог развоја, те друштвене норме и традицију. Оно битно одређује тип и садржај политичке културе, али и облике политичке социјализације кроз које појединац учи и усваја те исте садржаје. Политичко наслеђе може бити ауторитарно или демократско, културно: традиционално или модерно; друштвено развијеност или неразвијеност и вредносно: заједништво или индивидуализам.

Причајући о политичкој култури друштва, заправо говоримо о политичком систему усвојеном у спознајама, осећајима и проценама његове популације. Овај однос између објеката политике и оријентација према њима, представља однос између објективног (стварног) друштвеног и субјективног (психолошког) у политици. Као низ друштвених вредности, уверења и ставова о политичком систему и његовом функционисању, политичка култура одређује политичко понашање и политичке односе међу друштвеним групама и појединцима. Тако разликујемо субјективну страну политичке културе (вредности, веровања и ставове¹²) и

⁹ Ђуро Шушњић, *Дијалог и толеранција*, Београд, Чигоја штампа, 1997, стр. 14.

¹⁰ Далиборка Уљаревић, „Значај и улога толеранције у демократском друштву”, *21 Прича и демократији*, група аутора, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005, стр. 24.

¹¹ Политички објекти јесу: институције државе (парламент, влада, политичке странке, политичари, администрација, судови); политички субјекти: грађанин као појединац.

¹² Друштвене вредности, уверења и ставови, основни су елементи политичке културе. Уверења и ставови заснивају се на вредностима, али се обликују под утјецајем процеса социјализације, историског наслеђа (друштвеног, културног, политичког и вриједносног), политичких процеса и деловања политичких актера, индивидуалних, друштвених и политичких интереса.

објективну страну политичке културе (политичко понашање и друштвено деловање група и појединаца). Управо на овом субјективном односу према објектима политике израста политичка култура. Она не говори о ономе што се доиста дешава у политици, већ о ономе што грађани верују да се збива. Политичка култура тако представља и објашњава субјективну страну политике. Стога, политичка култура као скуп субјективних оријентација према политици битно одређује како ће појединац деловати и како ће се понашати у односу на политички систем, политичке процесе и на одређење своје улоге у њима.

Политичка култура одређеног друштва може утицати на стабилност и развој политичког система, али и на његово стагнирање и нестабилност. Делујући на подручје политичког система (као што тржиште делује на економске односе у друштву), политичка култура представља готово аутономни чинилац политичког развоја, ону посебну културну црту која има релативну самосталност према економском развоју друштва и као таква, има важну улогу у развоју квалитета живота и стабилности система, посебно демократског система.

Типологија политичке културе

Проблем, али и предност одређивања типова политичке културе произлази из употребе различитих критеријума. Неки од њих полазе са стајалишта улоге појединца у политици, тј. са стајалишта односа појединца према различитим садржајима политике, а посебно из перцепције властите улоге и способности утицаја на политичке процесе. С друге стране, критериј за одређивање типологије политичке културе може полазити од појмова као што су идеологија, политички стил, вриједности, власт, моћ, или као комбинација тих приступа. Наравно, они нису међусобно искључиви, већ нам пружају могућност да истој појави приступимо с различитих позиција. Овде ћемо указати на неколико таквих типологија: прва, која као критериј узима улогу појединца у односу према власти, друга се темељи на вредносно-идеолошком критерију, док трећа узима у обзир идеолошко-организационе аспекте политичке културе.

Габријел Алмонд и Сидни Верба [Sidney Verba] сматрају да постоје три типа политичке културе:¹³

- Парохијални или жупљански тип политичке културе - Овај тип темељи се на разликовању политичких, економских и религиозних улога. У таквим друштвима појединци немају развијен политички однос према тим улогама, а везани су искључиво за обитељ, племе или вођу.
- Поданички тип политичке културе - У овом типу политичке културе постоји изграђени став према политичком систему и власти, али се уочава недовољно опажање властите улоге у политици. Појединац је стога пасиван, није спреман на политичку партиципацију, нити на било какво оспоравање постојећих институција, облика власти или ауторитета.
- Партиципативни тип политичке културе – Овај политичке културе карактерише свест учесника о систему као целини, о уређењу институција власти. Они су политички заинтересовани, они комуницирају, постављају политичке захтеве, имају очекивања, и што је најважније, спремни су на институционално и ванинституционално политичко учествовање ради постизања постављених политичких циљева.

¹³ Gabriel A. Almond and Sidney Verba, *The Civic Culture – Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, SAGE Publications, 1989.

Осим ова три чиста типа политичке културе, аутори сматрају да постоје и три мешовита типа који настају комбинацијом чистих типова. Међутим, постоји и четврти мешовити тип који је мешавина свих чистих типова, а тај тип Алмонд и Верба називају грађанска политичка култура.

Грађанска политичка култура одговара демократској политичкој култури. Она је, као што смо већ напоменули резултат комбинације партиципативне политичке оријентације са поданичким и пароксијалним типом. Наиме, појединци постају учесници политичког процеса, но они никад не напуштају своје улоге као поданици и жупљани. Управо те поданичке улоге ограничавају политички активизам појединца. Кад не би било тако њихов би политички активизам често прерастао у револуцију и различите облике политичког екстремизма. Међутим, „човеков нагон за променом и његова потреба за стабилношћу су осцилирали и обуздавали једно друго, па наш савремени речник, који прави разлику између две фракције, прогресивних и конзервативних, указује на стање ствари у којем је ова равнотежа поремећена.” У једном демократски уређеном друштву налазимо различите мешовите типове политичких оријентација, али и оне у којима су задржани неки чисти типови политичких култура. Такав политичко-културни плурализам одговара демократском поретку и омогућује процесе политичке равнотеже и стабилности. Дакле, без обзира на критике упућене оваквом поимању политичке културе које подразумевају да она, заправо, подстакнута изазовима политичког плурализма и мултикултурализма, оправдава политички елитизам, треба истакнути допринос у означавању политичке меродавности грађана кроз контролу владајуће елите као кључне варијабле стабилности демократског поретка.

На темељу три основних типова оријентација за политичко деловање људи, Д. Елазар [Daniel Judah Elazar] је разрадио три типа политичке културе¹⁴:

- Традиционалистичка политичка култура – У оваквом облику политичке културе примарни задатак власти је одржавање реда. Политичко такмичење је резервисано за елите, а масовно учествовање се у процесу политичког одлучивања потискује.
- Индивидуалистичка политичка култура – Индивидуалистичка политичка култура се састоји од слободног политичког такмичења. Власт има задатак исправљања тих односа и она је такође елитистичка, док јавна политика произлази из принципа већине, а не из концепције социјалне правде.
- Моралистичка политичка култура - Власт је у моралистичкој политичкој култури схваћена као средство за постизање праведног и на моралу заснованог политичког поретка. Политичка је партиципација дужност свих грађана. Главни политички циљ је побољшање заједнице и промоција општег добра.

Трећу типологију, о којој ће овде бити речи, понудио је Арон Вилдавски [Aron Wildavski].¹⁵ Помоћу ове типологије он одговара на нека од најзначајнијих питања политичког живота, као што су вршење власти, избор ризика и подржавање или противљење ауторитету. Аутор упозорава да у једном плуралном друштву постоји микро плурализам који је уочљив кроз различитост етничких, расних и језичких група. Међутим, мишљења је да у таквом друштву не постоји довољно промишљања о различитим и супротстављеним политичким културама на макро нивоу. Према њему постоје четири типа политичких култура:

¹⁴ Elazar, D. J., *American Federalism: A View From The States*, New York, T. Y. Crowell, 2nd ed., 1972, стр. 118.

¹⁵ Арон Вилдавски, *Демократија и тоталитаризам*, Напријед, Загреб, 1996, стр. 239-240.

- Култура индивидуализма - Овај тип политичке културе карактерише постојање врло малог броја прописа и ограничења. Присилу треба примењивати само у заштити људи и њиховог власништва, чиме би се осигурала слобода појединца у несметаном остваривању властитог интереса.
- Култура хијерархије - Овај тип политичке културе супротан је култури индивидуализма. Групе су врло ограничене присилом, појединци су носиоци конкретних статуса и улога у друштву, а њихово понашање регулише велики број прописа.
- Егалитарна политичка култура – У егалитарној политичкој култури групе су изразито омеђене, али имају најмањи могући број прописа. Удруживање у различите облике друштвених организација је добровољно. Наглашава се концепција једнаке расподеле правде и групног одлучивања. Циљ је одстрањивање свих разлика и неједнакости међу члановима.
- Култура фатализма – Култура фатализма, као посљедња од политичких култура на макро нивоу, карактеристична је по томе што се развија у комбинацији слабих грипа и јаке присиле. У њој се осећа верски фатализам, веровање у судбину, трпљење, пасивно или активно жртвовање. У њој људи не управљају својим судбинама.

Ова кратка анализа неколико могућих типологија политичке културе показала је да су многи аутори користили различите критеријуме приликом класификације политичке културе што указује да се ради о једном веома сложеном проблему који није могуће решавати једнодимензионално. Једно је сигурно: без основног разликовања политичких култура не може се схватити мотивација и потреба људи за учествовањем у стварању политичког живота, било да се радило о институционалној или ванинституционалној политичкој партиципацији.

Политичка култура на Балкану – случај Србије

Сукоби и догађаји који су се дешавали током протекле деценије на простору Балкана, готово су онемогућили стварање *отворених друштава* [Karl Popper] на овом простору. Ови су сукоби били приказани под маском „решавања мира у региону“, а заправо су представљали тежњу ка исказивању моћи, супериорности и надмоћности једног народа у односу на други. Можда је утопистички, можда је идеалистички али мишљења смо да би креирањем отвореног, демократског и хомогеног друштва на овим просторима, било могуће успоставити рационално признање појединца унутар једног друштва. Оно што разликује отворено и правно друштво од затвореног и не правног друштва, јесте у томе што у првом свака индивидуа има признат правни домен који је јасно омеђен од јавног, и што се приватној индивидуи не може напросто наређивати, већ се очекује да се покорава једино оним нормама које су једнако примењиве на све грађане¹⁶.

Процес преображавања друштава која се налазе у расцепу између „затворених“ ка „отворених“ друштвима, у процесу транзиције, модернизације и признавања мултикултуралности, тежак је, спор и наизглед неостварљив. У том процесу долази до сукоба друштвених и политичких сила, својинског монопола, из чега се јавља тенденција покретања учешћа друштвених актера тј, грађанства као помоћи у процесу стабилизације друштва и његовог уређења.

¹⁶ Бранислав Стевановић, *Демократски принципи и политичко-културне вредности*, Филозофски факултет, Ниш, 2008, стр. 49.

Ипак, заступамо став да нити једна држава не мора да претендује да максимализује своју моћ традиционалним путевима војне и територијалне експанзије, јер она то може постићи и много цивилизованијим и мирнијим путем: економским растом и стављањем себе на чело борбе за слободу и демократију... Само промена доминантне, традиционалистичке политичке културе, може ова друштва извести из периода криза и довести их на ниво нормалног функционисања и егзистенције, а не преживљавања.

У борбама за промену власти у друштвима са нестабилним државним уређењем, политичка култура народа игра битну улогу. Култура у политичком смислу је јако важна, нарочито уколико је ангажована. Једино тако можемо избећи свођење исте на страначки ниво. Јер, култура која не дефинише живот, не формулише неки нови хоризонт и не нуди одговоре на проблеме, заправо негира саму себе. Одвајкада је политичка култура била упориште здравог разума. Један од разлога за наведено налазимо у ставу и убеђењу да, колико год се трудили, не можемо сви и на исти начин перципирати стварност, па и политичку стварност. У раздобљима која карактеришу промене идеологије, система вредности и режима, појединац се осећа изгубљеним. У магновењу мисли, тешко му је да разазна шта се по историјској инерцији понавља, а шта јој се, спонтано или организовано, супротставља.

Демократија без сумње представља нешто ка чему треба тежити, то нико не доводи у питање, међутим, демократија, људска права и економске доктрине данас као да су постали инструменти моћи који се примењују зарад експлоатације и оправдања разноразних интервенција, док је њихова суштина гурнута у други план. „Идеали као што су демократија или слободно тржиште сасвим су у реду све док правила игре гарантују да ће прави људи однети победу“.¹⁷ Уколико правила игре почну да угрожавају привилеговане слојеве она се одмах занемарују. „Ни једно богато друштво не прихвата за себе те услове, осим у случајевима када се поклапају са њиховим тренутним интересима, а њихова историја показује да су велика одступања од тих доктрина била важан фактор у њиховом развоју“.¹⁸ У таквим ситуацијама насиље представља честу појаву. Тачно је да се дешава да се из таквих структура јави понеки глас који говори о моралу и људским правима. „Међутим, чим прави интереси дођу у питање, реторика се хитро ставља у фијоку“.¹⁹

У Србији данас водеће идеје, уколико појемо од става да их Србија није иницирала, су преузете и то већ као „прерађене“. У прилог томе наводимо да проучавањем српског националног карактера и менталитета, ми заправо видимо своје незаобилазне претходнике. И ако историјско умирање идеја дуго траје, у том процесу оне доживљавају различите метаморфозе и док се не сведу на своју суштину, пролазе кроз више циклуса. Дешифровање тог процеса није посао само једне науке, већ захтева мултидисциплинарни приступ, и без његове спознаје и разумевања друштво не може имати свест о својим реалним могућностима. Демократија није циљ већ средство да друштво дође до рационалних решења која за претпоставке имају: усаглашеност амбиција и могућности сопственог развоја у светској историјској перспективи.

У чврстим (стабилним и организованим) државама, које су добро правно уређене и у којој институције испуњавају своје задатке, политичка култура није толико драматична. То не значи да у таквим земљама политички процес тече без злоупотреба. Али, што се тиче њиховог кажњавања, ако промакну и судовима и телима јавне контроле и политици, њега ће обавити не

¹⁷ Ноам Чомски, *Година 501 – конквиста се наставља*, Светови, Нови Сад, 1998, стр. 125-127.

¹⁸ исто, стр. 127.

¹⁹ исто, стр. 125.

медији него грађани. А грађанину је, допала улога посматрача. Загорка Голубовић сматра да грађанин као аутономна личност настаје посредством дијалектичког процеса политичке социјализације која има двоструки аспект: „на првом месту реч је о индивидуалном прилагођавању захтевима сопственог друштва и интеграцији у дату културу, тј. о идентификацији са сопственом културом, односно, о процесу у којем индивидуа постаје члан свог друштва и културе; друго значење политичке социјализације (у демократском друштву) даје подстрека персоналном развоју и дистанцирању од идеалног ауторитета и културног узора, да би индивидуа формирала сопствени идентитет, што се разликује од прости идентификације са друштвом и културом“.²⁰ Индивидуа пролази кроз оба ова нивоа социјализације, а то која ће од ових димензија превагнути зависи од многобројних фактора, као што су на пример индивидуалне предиспозиције, карактер друштва итд. Када се ради о демократским друштвима треба нагласити важност и једне и друге димензије. Наиме, појединцу би идеално требало омогућити да неометано развије свој индивидуални, али истовремено и колективни идентитет. Све друго би било погубно за демократију, јер би водило ка „конформизму и одсуству грађанске егзистенције или инструменталном индивидуализму који је најчешће присутан у потрошачком друштву“.²¹ Ауторитарна политичка социјализација у први план ставља послушност грађана, док демократска истиче независност и критичност.

Према томе, ургентно питање за побољшање политичке културе у слабо организованим друштвима јесте: како подржати јачање једне зреле, одговорне грађанске јавности, чиниоцу у политици балканских народа данас? Јер, у радовима многих теоретичара који су се бавили проблемом грађанства и грађанина, истиче се пресудна улога политичке грађанске партиципације циљу „оздрављења“ демократских начела и институција. Постојећа криза легитимације демократских друштава на овим просторима, указала је на то да се демократија, схваћена као владавина народа, не може свести само на техничко питање конституисања и одржавања стабилности власти, већ да грађани имају право, потребу и дужност партиципирања у контроли власти, постављању захтева и у процесима одлучивања.

Мишљења смо да функционисање демократских институција мора да се базира на комбинацији елемената државне власти, тржишта и заједница, дакле, на елементима који су испреплетени деловањем грађана као субјекта друштвених процеса. Почетком XXI века, демократија је, као начело организовања политичког живота, тријумфовала над алтернативама, па је тако присутна у две трећине држава у свету, али истовремено, упркос поменутом тријумфу демократије, већина демократских држава сусреће се на почетку XXI века са тенденцијом раста незадовољства међу грађанима, политиком и практичним функционисањем демократског политичког система. Показатеље тог незадовољства видимо у ерозији поверења грађана у најважније политичке институције и процесе. Дошло је време да дато, покушамо исправити...

²⁰ Загорка Голубовић, *Изазови демократије у савременом друштву*, Едиција Браничево, Центар за културу, Пожаревац, 2003, стр. 37.

²¹ исто, стр. 37.